232245 ـ در حق پدر و مادرش بدی کرده و پس از فوتشان پشیمان شده است، چه کند؟

سوال

اگر کسی با پدر و مادر خود بدرفتاری کند و پس از مرگشان به اشتباه خود پی ببرد، باید چه کار کند تا آمرزیده شود؟

پاسخ مفصل

الحمدلله.

اولاً:

نافرمانی و آزار پدر و مادر (عقوق والدین) از گناهان کبیره است.

از عبدالرحمن بن ابی‌بکره از پدرش رضی الله عنه روایت است که گفت: رسول الله ﷺ فرمودند: «آیا شما را از بزرگترینِ گناهان کبیره باخبر نسازم؟» گفتیم: بله ای رسول الله. فرمودند: «شرک آوردن به الله، و نافرمانی و آزار پدر و مادر»؛ پیامبر ﷺ تکیه داده بودند، پس نشستند و فرمودند: «آگاه باشید، و گفتار دروغ و گواهی دروغ؛ آگاه باشید، و گفتار دروغ و گواهی دروغ»؛ و پیوسته این سخن را تکرار می‌کردند تا جایی که [در دل] گفتم کاش سکوت کنند. به روایت بخاری (۵۹۷۶) و مسلم (۸۷).

و از عبدالله بن عمرو روایت است که پیامبر ﷺ فرمودند: «گناهان کبیره عبارتند از: شرک آوردن به الله، نافرمانی و آزار پدر و مادر، کشتن نفس [بی‌گناه]، و سوگند غموس (سوگند دروغین)». به روایت بخاری (۶۶۷۵).

و عقوق (آزار و نافرمانی) همان رفتارها یا گفتارهایی است که از فرزند ـ بدون توجیه شرعی ـ سر می‌زند و سبب آزار پدر و مادرش می‌شود.

حافظ ابن حجر رحمه الله می‌گوید: «منظور از آن ـ یعنی عقوق ـ سر زدن هر گفتار یا کرداری از فرزند است که پدر و مادر از آن آزرده شوند، مگر اینکه در جهت شرک یا معصیت [پدر و مادر] باشد؛ و به شرط آنکه پدر و مادر [در توقعات خود] سخت‌گیری بی‌جا و ستم نکرده باشند». «فتح الباري» (۱۰ / ۴۰۶).

ثانیاً:

از مهم‌ترینِ مسائلِ عقیدۀ اسلامی که بر مسلمان واجب است آن را بفهمد و به آن ایمان داشته باشد و بر اساس آن عمل

کند، این است که هر گناهی، هرچقدر هم بزرگ باشد، توبه از آن ممکن است.

الله تعالی می‌فرماید:

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ [زمر: ۵۳] (بگو ای بندگان من که بر خویشتن زیاده‌روی کرده‌اید، از رحمت الله ناامید نشوید؛ بی‌گمان الله تمام گناهان را می‌آمرزد، همانا او بسیار آمرزنده و مهربان است).

پس بر این شخص که به والدینش بدی کرده، چیزی لازم نیست جز شتافتن به سوی توبه؛ چرا که الله تعالی وعده داده است توبهٔ توبه‌کاران را می‌پذیرد. الله تعالی می‌فرماید:

وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ [شوری: ۲۵] (و اوست کسی که توبه را از بندگانش می‌پذیرد و از بدی‌ها درمی‌گذرد و آنچه را انجام می‌دهید می‌داند).

و برای اینکه توبهٔ او صادقانه و مقبول باشد، باید شروط آن را محقق کند.

نووی رحمه الله می‌گوید:

«علما گفته‌اند: توبه از هر گناهی واجب است؛ پس اگر معصیت میان بنده و الله تعالی باشد و به حقِ انسانی تعلق نداشته باشد، سه شرط دارد:

نخست: اینکه از آن معصیت دست بردارد.

دوم: اینکه برای انجام آن پشیمان باشد.

سوم: اینکه تصمیم قطعی بگیرد که هرگز به سوی آن بازنگردد.

پس اگر یکی از این سه شرط نباشد، توبه‌اش درست نخواهد بود». «ریاض الصالحین» (ص ۱۴).

اما ممکن است این اشکال مطرح شود که برخی از این شروط پس از مرگ پدر و مادر قابل تحقق نیست.

پاسخ به این اشکال از دو طریق است:

امر اول: در چنین حالتی، پشیمانی به تنهایی توبه به شمار می‌رود.

از عبدالله بن مَعقِل بن مُقَرِّن روایت است که گفت: «همراه پدرم بر عبدالله بن مسعود وارد شدیم، پس شنیدم که می‌گفت:

رسول الله ﷺ فرمودند: پشیمانی، توبه است». به روایت ابن‌ماجه (۴۲۵۲) و احمد (۶/ ۳۷)، و آلبانی آن را در «صحیح سنن ابن ماجه» صحیح دانسته است.

ابن‌قیم رحمه الله می‌گوید:

«و از احکام آن ـ یعنی توبه ـ این است که اگر میان گناهکار و اسباب معصیت فاصله بیفتد و او از انجام آن ناتوان شود، به گونه‌ای که وقوع آن گناه از سوی او غیرممکن گردد، آیا توبه‌اش درست است؟ این مانند دروغگو، تهمت‌زننده و گواه دروغینی است که زبانش بریده شده باشد... و کسی که به حدی رسیده که انگیزه‌هایش برای معصیتی که مرتکب می‌شده از بین رفته است.

در این باره میان مردم دو دیدگاه وجود دارد: ...

دیدگاه دوم ـ که سخن درست نیز همین است ـ این است که توبهٔ او درست، ممکن و بلکه واقع‌شده است؛ چرا که ارکان توبه در او گرد آمده و آنچه از توبه در توان اوست، همان پشیمانی است؛ و در مسند به صورت مرفوع آمده است: «پشیمانی، توبه است»؛ پس هرگاه پشیمانی او بر گناه و سرزنش کردن خودش بر آن محقق شود، این خود توبه است. و چگونه درست است که با وجود پشیمانی شدیدش بر گناه و سرزنش کردن خودش بر آن، [نام و حکم] توبه از او سلب شود؟». «مدارج السالکین» (۱/ ۷۴۱ ـ ۷۴۶).

این دیدگاه جماهیر علماست؛ شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله می‌گوید:

«توبهٔ کسی که از انجام کار ناتوان است ـ مانند توبهٔ مرد مقطوع [که آلت تناسلی‌اش را از دست داده] از زنا، و توبهٔ شخص دست‌بریده و ناتوان از دزدی، و امثال آن از انواع ناتوانی‌ها ـ نزد تودهٔ علمای اهل‌سنت و دیگران، توبه‌ای درست است». «مجموع الفتاوی» (۱۰/ ۷۴۶).

امر دوم: از رحمت الله بر مسلمانان این است که دروازهٔ پاداشِ نیکی به پدر و مادر را با مرگشان نبسته است؛ بنابراین فرزندِ مقصر می‌تواند در آنچه از توانش برمی‌آید، برای این نیکی و برّ تلاش کند.

برخی از جلوه‌های نیکی به پدر و مادر پس از وفاتشان عبارتند از:

۱ـ دعای فراوان برای آن دو.

الله تعالی می‌فرماید:

وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا [إسراء: ۲۴] (و بگو: پروردگارا، همان‌گونه که مرا در کودکی پرورش دادند، بر آنان

رحمت آور).

و از ابوهریره روایت است که رسول الله ﷺ فرمودند: «هرگاه انسان بمیرد، عملش از او بریده می‌شود مگر از سه چیز: صدقهٔ جاریه، یا علمی که از آن سود برده شود، یا فرزند صالحی که برای او دعا کند». به روایت مسلم (۱۶۳۱).

پس این دعا از بزرگترین جلوه‌های نیکی به پدر و مادر است.

از ابوهریره از پیامبر ﷺ روایت است که فرمودند: «همانا درجهٔ مرد در بهشت بالا برده می‌شود، پس می‌گوید: این [مقام] از کجا برای من آمد؟ به او گفته می‌شود: به خاطر آمرزش‌خواهیِ فرزندت برای تو». به روایت ابن‌ماجه (۳۶۶۰)، و آلبانی آن را در «السلسلة الصحيحة» (۴/ ۱۲۹) حسن دانسته است.

۲ـ انجام اعمال شایسته‌ای که پاداشش به آن دو می‌رسد:

مانند صدقه دادن از طرف آن‌ها؛ برای اهمیت موضوع، فتوای شمارهٔ (۲۱۸۸۷۲) را ببینید.

و ادای حج و عمره از جانب آن‌ها؛ برای آگاهی از ضوابط و احکام حج به نیابت از دیگری، فتوای شمارهٔ (۱۱۱۷۹۴) را ببینید.

و اگر آن دو بدهی یا امانت‌هایی بر عهده داشته‌اند، فرزند باید در پرداخت آن‌ها به نیابت از آن دو بکوشد؛ و یا اگر از جانب آن دو ستمی در حق مردم روا داشته شده است، از ستمدیدگان بخواهد که آن‌ها را ببخشند و دلشان را به دست آورد.

۳ـ گرامی داشتن دوستان و آشنایان آن دو.

از عبدالله بن دینار از ابن عمر روایت است: «او هنگامی که به سوی مکه بیرون می‌آمد، الاغی داشت که هرگاه از سواری بر شتر خسته می‌شد، بر آن استراحت می‌کرد، و عمامه‌ای داشت که بر سرش می‌بست؛ روزی در حالی که او بر آن الاغ بود، عربی بادیه‌نشین از کنارش گذشت؛ ابن عمر گفت: آیا تو پسر فلان‌کس نیستی؟ گفت: بله؛ پس آن الاغ را به او داد و گفت: بر این سوار شو، و عمامه را [نیز داد] و گفت: آن را بر سرت ببند. برخی از یارانش به او گفتند: الله تو را بیامرزد! به این مرد بادیه‌نشین الاغی را دادی که بر آن استراحت می‌کردی و عمامه‌ای را دادی که بر سرت می‌بستی! او گفت: من از رسول الله ﷺ شنیدم که می‌فرمودند: «همانا از برترین نیکی‌ها، صلهٔ رحم و پیوند مرد با دوستانِ پدرش پس از مرگ اوست»؛ و پدر این مرد، دوست عمر بود». به روایت مسلم (۲۵۵۲).

و الله اعلم.